

Л. Музика,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри приватного права
Національного університету «Києво-Могилянська академія»

ПОЗИКА ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ: ПРАВОВИЙ ВИМІР

Вступ. Договір позики – досить стародавній правовий феномен. Хоча сьогодні позикові правовідносини зазвичай сприймаються як грошово-зобов'язальні, перші позикодавці діяли ще до появи грошей як об'єктів правовідносин (наприклад, про них писав грецький поет Гесіод, що жив у VIII–VII ст. до н. е., тобто приблизно за 100–200 років до зародження перших монетних систем у Стародавній Греції), при цьому позики надавалися і поверталися в натуральній формі – зерном, борошном, худобою, іншою сільськогосподарською і ремісничою продукцією. Згадка про позикові відносини міститься в таких давніх правових джерелах, як Закони царя Хаммурапі (XVIII ст. до н. е.), асирійські і хеттські закони, Біблія і Коран. Активно досліджувалася проблема позикових відносин і лихварства в працях філософів і вчених Античності і Середньовіччя (Платон, Аристотель, Сенека, Цицерон, Хома Аквінський, Ніколя Орезм) [1, с. 533].

У зв'язку з поступовою трансформацією уявлень людства про майнові блага та їх цінність, змінювалися і об'єкти цивільних правовідносин за приватно-правовими договорами. Сьогодні цифрові технології настільки глибоко інтегровані в суспільне життя, що функціонування сучасного соціуму без них, а також без забезпе-

чення базових потреб за їх допомогою, вже видається неможливим. Одним із найбільш динамічних проявів цифрових технологій є віртуальні активи, що дедалі частіше стають об'єктом зобов'язальних правовідносин у сфері приватного права, зокрема й за договорами позики.

В мережі Інтернет можна зустріти безліч прес-релізів, пропозицій та рекламних оголошень, які стосуються сервісів надання так званих «криптопозик» [2; 3; 4]. Водночас з позиції вітчизняного приватного права постає низка теоретичних і практичних питань щодо юридичних засад укладення між суб'єктами цивільних правовідносин договорів позики, об'єктом яких виступають віртуальні активи¹. Слід зазначити, що у поєднанні з новизною категорії цифрових речей як об'єктів цивільних прав в національному законодавстві, а також несистемністю підходів до врегулювання обороту віртуальних активів, представлено наукове дослідження, у межах якого застосовано як загальнонаукові, так і спеціально-правові методи, набуває особливої актуальності.

Введення до Цивільного кодексу України (надалі – ЦК України) нового, невідомого раніше юридичній науці, об'єкта цивільних прав – цифрової речі, загальний правовий режим якої фактично було прирів-

¹Аналіз питань співвідношення договору позики та кредитного договору, а також їх кваліфікація як таких, що належать до категорії договорів щодо надання фінансових послуг, не є предметом цього дослідження

ється та існує виключно у цифровому середовищі та має майнову цінність. Особливості правового режиму цифрових речей визначаються законом. До цифрових речей застосовуються положення ЦК України про речі, якщо інше не встановлено ЦК України, законом або не впливає із сутності цифрової речі.

Водночас не всі віртуальні активи є цифровими речами, що визначені родовими ознаками. Прикладом таких віртуальних активів є один з їх різновидів – невзаємозамінні токени (NFT), які можуть представляти вартість або права на об'єкти нерухомості, цифрове мистецтво, колекційні предмети або гарантії на продукцію [8].

Невзаємозамінний токен, яким є NFT, означає неможливість його заміни іншим об'єктом тієї ж вартості, зважаючи на те, що він має унікальні властивості, в тому числі й відмінний та унікальний ідентифікатор (або ID токена), який відрізняє його від інших. Незамінюваний токен не має еквівалентних дробових значень, а представляє унікальні та індивідуальні цінності, на відміну від валюти/криптовалюти, яка є взаємозамінною [9, с. 149; 10]. Проте присвоєння віртуальному активу унікального ідентифікатора саме по собі не є достатнім для класифікації такого активу як унікального та невзаємозамінного. Активи або права, які він представляє, також мають бути унікальними та невзаємозамінними, щоб віртуальний актив міг вважатися таким [8]. Разом з тим, з цивільно-правової точки зору NFT можна віднести до категорії віртуальних активів за умови посвідчення майнових прав і потенційної зобов'язальної природи [11, с. 24].

Підсумовуючи зазначене, слід констатувати, що NFT, як окремий різновид віртуальних активів, не може виступати об'єктом договору позики зважаючи на свою правову природу.

Відтак, всі інші оборотоздатні віртуальні активи, які є речами, що

визначені родовими ознаками, можуть бути об'єктом договору позики. Проте у наведеному контексті постає важливе питання, яке має істотне значення для цілей правозастосування: чи може передача віртуальних активів за договором позики розглядатися як передача грошових коштів?

Законодавство України не дає прямого легального визначення поняттю «грошові кошти» [12, с. 102; 13, с. 134; 14, с. 121].

Вітчизняний законодавець розкриває сутність категорії «грошових коштів» та «грошей» переважно через форму їх існування та базові економічні ознаки. Згідно статті 3 Закону України «Про платіжні послуги» від 30.06.2021 № 1591-IX (надалі – Закон № 1591-IX) [15], грошові кошти (кошти) існують в Україні у готівковій (формі грошових знаків) та безготівковій (формі записів на рахунках) формах. При цьому, кошти – це гроші у національній або іноземній валюті чи їх еквівалент (стаття 2 Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 № 2121-III [16]).

Зважаючи на положення статті 3 Закону № 1591-IX та частини першої статті 1 Закону України «Про валюту і валютні операції» від 21.06.2018 № 2473-VIII (надалі – «Закон № 2473-VIII»), можна зробити висновок, що законодавець відносить електронні гроші та цифрові гроші, які існують лише в безготівковій формі, до категорії грошових коштів (коштів) у формі іноземної (крім цифрових грошей) або національної валюти.

При цьому, гривня як грошова одиниця України є законним платіжним засобом в Україні, приймається усіма фізичними і юридичними особами без будь-яких обмежень на всій території України для проведення платіжних операцій та розрахунків. Електронні гроші, номіновані в гривні, та цифрові гроші використовуються фізичними і юридичними особами для проведення платіжних операцій та розрахунків

ного, проте реального використання в якості засобу обміну. Вбачається, що вказана загальноприйнятність залежить від масовості використання даних інструментів, в тому числі, в цивільно-правовому обороті, що прямо пов'язано з наявністю чи відсутністю законодавчих заборон на використання віртуальних активів в якості засобу платежу [18, с. 108–109].

З огляду на економічну та соціальну природу стейблкоїнів, прив'язаних до вартості офіційної валюти, яка, зокрема, полягає у їх використанні в якості альтернативи традиційним грошовим коштам [18, с. 108] та виконання ними функцій засобу міри та збереження вартості разом з фактичним сприйняттям таких стейблкоїнів учасниками цивільних правовідносин у якості засобу обміну, нівелює ознаку загальноприйнятності як фактор, що не дозволяє кваліфікувати зазначений різновид стейблкоїнів в якості грошей.

Такі висновки узгоджуються з позиціями європейських законодавців, зокрема, у положеннях першого світі комплексного законодавчого акту щодо регулювання ринку віртуальних активів Regulation (EU) 2023/1114 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2023 on markets in crypto-assets, and amending Regulations (EU) No 1093/2010 and (EU) No 1095/2010 and Directives 2013/36/EU and (EU) 2019/1937 (надалі – MiCAR) [8], який фактично прирівнює правовий режим згаданих стейблкоїнів до правового режиму електронних грошей, з урахуванням особливостей законодавчого регулювання, передбачених MiCAR.

Таким чином, можна дійти висновку, що стейблкоїни, прив'язані до вартості національної валюти, можуть виступати грошовими коштами для цілей надання позики відповідно до їх соціально-економічної природи та притаманних функцій грошей. У цьому контексті перспективним видається закріплення на законодавчому рівні

статусу відповідного різновиду стейблкоїнів як електронних грошей, з подальшим наданням їм можливості виступати об'єктами договорів позики між суб'єктами цивільного права Національним банком України.

Окремої уваги в контексті аналізу використання віртуальних активів за договорами позики заслуговує питання нарахування та сплати процентів за позиками, об'єктом яких виступають віртуальні активи, визначені родовими ознаками, що не є стейблкоїнами, прив'язаними до вартості валюти. Відповідно до статті 1048 ЦК України, позикодавець має право на одержання від позичальника процентів від суми позики, якщо інше не встановлено договором або законом. Розмір і порядок одержання процентів встановлюються договором. Якщо договором не встановлений розмір процентів, їх розмір визначається на рівні облікової ставки Національного банку України. При цьому, договір позики вважається безпроцентним, зокрема, якщо позичальникові передані речі, визначені родовими ознаками.

На перший погляд відповідь на дане питання може здатись очевидною – частиною першою статті 1048 ЦК України встановлено право позикодавця на одержання від позичальника процентів від суми позики, яке може бути реалізованим за домовленістю сторін відповідно до частини першої статті 627 ЦК України, в якій визначено, що сторони є вільними, зокрема, в укладенні договору та визначенні умов договору з урахуванням вимог ЦК України, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості.

З подібною позицією не дозволяє погодитися імперативне формулювання частини першої статті 1048 ЦК України, що є легальним обмеженням принципу свободи договору. Крім того, в частині другій статті 1048 ЦК України міститься виняток із загаль-

ного правила про відплатність договору позики, а існування «винятку з винятку» є порушенням правил формальної логіки. По-третє, відповідно до частини першої статті 1048 ЦК України винагорода за відплатними договорами позики виплачується у формі процентів, які обчислюються від суми позики. Згідно з абзацом першим частини першої статті 1046 ЦК України термін «сума позики» розглядається як синонім словосполучення «сума грошових коштів». Отже, у відносинах, пов'язаних із передачею в позику «інших речей, визначених родовими ознаками», процент від суми позики нарахований бути не може, зважаючи на відсутність такої [19, с. 17–18]. Додатково слід зазначити, що за своєю економічною сутністю проценти є платою позичальника за надані йому грошові кошти [20, с. 9].

Висновки. Віртуальні активи як багатогранна правова та економічна категорія не завжди можуть бути об'єктом договору позики, особливо якщо такий договір передбачає сплату процентів. Так, NFT як невзаємозамінні токени, не можуть бути надані в позику, на відміну від інших категорій віртуальних активів, визначених родовими ознаками. Серед віртуальних активів, що визначені родовими ознаками, стейблкоїни, прив'язані до національної валюти, за своєю правовою, економічною та соціально природою можуть бути об'єктом договору позики, в тому числі, який передбачає сплату процентів. У цьому контексті перспективним видається закріплення на законодавчому рівні статусу відповідного різновиду стейблкоїнів як електронних грошей, з подальшим наданням їм можливості виступати об'єктами договорів позики між суб'єктами цивільного права Національним банком України. Інші віртуальні активи можуть надаватися в позику як речі, визначені родовими ознаками, однак без можливості нарахування процентів.

Перспективи подальших наукових пошуків, що пов'язані з представленою працею, полягають у дослідженні способів впровадження запропонованих ініціатив у національну законодавчу систему.

Автор розглядає питання можливості укладення договорів позики, об'єктом яких виступають віртуальні активи, а також з'ясування їх правового статусу як об'єкта зазначених договорів, в межах вітчизняного приватного права.

У статті проаналізовано національний інститут договору позики, зокрема, його правову та економічну природу, предмет і об'єкт, а також різновиди платного та безоплатного договору позики.

Загалом, встановлено, що предметом договору позики є як грошові кошти, так й інші рухомі речі, що визначені родовими, а не індивідуальними ознаками. Виявлено, що договір позики може бути платним, тобто передбачати сплату процентів позичальником, але лише у випадках позики грошових коштів, з огляду на імперативні положення частини першої статті 1048 ЦК України, які унеможливають застосування принципу свободи договору, відображеного в частині першій статті 627 ЦК України.

В частині дослідження правової природи віртуальних активів встановлено, що вони поділяються на такі, що визначені родовими та такі, що визначені індивідуальними ознаками. Прикладом останніх є один з їх різновидів – невзаємозмінні токени (NFT), які можуть представляти вартість або права на об'єкти нерухомості, цифрове мистецтво, колекційні предмети або гарантії на продукцію. Окремо розглянуто стейблкоїни з прив'язкою до офіційної валюти як різновид віртуальних активів,

який можна охарактеризувати як такий, що має на меті підтримання своєї стабільної вартості шляхом прив'язки до вартості певної офіційної валюти. Встановлено, що їх правова, економічна та соціальна природа дозволяє прирівняти їх до категорії «грошові кошти», пряме легальне визначення якої відсутнє в чинному законодавстві.

Результати аналізу показали, що NFT не можуть бути надані в позику, на відміну від інших категорій віртуальних активів, визначених родовими ознаками. Серед віртуальних активів, що визначені родовими ознаками, стейблкоїни, прив'язані до національної валюти, за своєю правовою, економічною та соціальною природою можуть бути об'єктом договору позики, в тому числі, який передбачає сплату процентів. У цьому контексті перспективним видається закріплення на законодавчому рівні статусу відповідного різновиду стейблкоїнів як електронних грошей, з подальшим наданням їм можливості виступати об'єктами договорів позики між суб'єктами цивільного права Національним банком України. Інші віртуальні активи можуть надаватися в позику як речі, визначені родовими ознаками, однак без можливості нарахування процентів.

Ключові слова: договір, позика, віртуальний актив, криптоактиви, захист.

Muzyka L. Loan of virtual assets: legal dimension

The author examines the possibility of concluding loan agreements in which virtual assets serve as the object, as well as explores their legal status as the object of such agreements within the framework of national private law.

The article analyzes the national legal concept of the loan agreement, in particular its legal and economic

nature, subject and object, as well as the types of gratuitous and non-gratuitous (remunerated) loan agreements.

In general, it has been established that the subject matter of a loan agreement may consist of both monetary funds and other movable items defined by generic, rather than individual, characteristics. It has been found that a loan agreement may be of a remunerative nature, that is, it may provide for the payment of interest by the borrower, but only in cases where the loan involves monetary funds, given the mandatory provisions of Article 1048(1) of the Civil Code of Ukraine, which preclude the application of the principle of freedom of contract as enshrined in Article 627(1) of the same Code.

Within the part of the study devoted to the legal nature of virtual assets, it has been established that they are divided into assets defined by generic characteristics and those defined by individual characteristics. An example of the latter is one of their types – non-fungible tokens (NFTs), which may represent value or rights to real estate, digital art, collectibles, or product guarantees. Particular attention is given to stablecoins pegged to official currencies as a type of virtual asset aimed at maintaining a stable value by referencing the value of a specific official currency. It has been established that their legal, economic, and social nature allows them to be classified as “monetary funds,” despite the absence of a clear legal definition of this category in the current legislation.

The results of the analysis indicate that NFTs cannot be the object of a loan, in contrast to other categories of virtual assets defined by generic characteristics. Among virtual assets with such characteristics, stablecoins pegged to a national currency, by their legal, economic, and social nature, may serve as the object of a loan agreement, including those that

provide for the payment of interest. In this context, it appears promising to enshrine, at the legislative level, the status of this type of stablecoin as electronic money, followed by granting them the capacity to serve as the object of loan agreements between private law subjects, under the regulatory authority of the National Bank of Ukraine. Other virtual assets may be loaned as fungible items but without the possibility of interest accrual.

Key words: contract, loan, virtual asset, crypto assets, defense.

Література:

1. Цивільне право: підручник: у 2 т. / В.І. Борисова (кер. авт. кол.), Л.М. Баранова, Т.І. Бегова та ін.; за ред. В.І. Борисової, І.В. Спасибо-Фатєєвої, В.Л. Яроцького Х.: Право. 2011. Т. 2. 816 с.
2. Кредит в криптовалюти від CrypSEE, крипто позика в Україні 24/7. Crypsee. URL: <https://crypsee.com/> (дата звернення: 18.05.2025).
3. BitCapital. Перша позика в кринті. BitCapital. URL: <https://bitcapital.online/> (дата звернення: 18.05.2025).
4. Bybit Spot Trading Platform. Buy & Sell Bitcoin, Ether Cryptocurrency Exchange Bybit. URL: <https://www.bybit.com/uk-UA/trade/spot/loan> (дата звернення: 18.05.2025).
5. Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо розширення кола об'єктів цивільних прав: Закон України від 10.08.2023 № 3320-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3320-20#Text> (дата звернення: 18.05.2025).
6. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV: станом на 9 квітня 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 18.05.2025).
7. Луспенік Д. Д. Договір позики: деякі питання теорії та судової практики. Вісник Верховного Суду України. 2011. № 4. С. 16–24. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vvsu_2011_4_5 (дата звернення: 18.05.2025).
8. Regulation (EU) 2023/1114 of the European Parliament and of the Council

of 31 May 2023 on markets in crypto-assets, and amending Regulations (EU) No 1093/2010 and (EU) No 1095/2010 and Directives 2013/36/EU and (EU) 2019/1937. Official Journal of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/1253/oj> (дата звернення: 18.05.2025).

9. Соколова В.В. Проблеми правового регулювання NFT як нетипового об'єкта цивільного права. Часопис Київського університету права. 2023. № 4. С. 148–154. URL: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.4.2023.27> (дата звернення: 18.05.2025).

10. Біланс Академія. Що таке NFT?. <https://academy.binance.com/>. URL: <https://academy.binance.com/uk-UA/articles/what-is-an-nft> (дата звернення: 22.05.2025).

11. Майданик Л. Р. NFT: приватно-правовий погляд через зв'язок із авторським правом. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2022. № 1. С. 16–27. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Triv_2022_1_3 (дата звернення: 18.05.2025).

12. Музика Л. А. Міжгалузева категорія "гроші" у сфері цивільно – та фінансово-правової політики. Наука і правоохорона. 2013. № 4. С. 100–105. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nip_2013_4_19 (дата звернення: 19.05.2025).

13. Сліпченко С. О. (2018). Цивільно-правовий режим безготівкових грошей. Форум права. 2. С. 133–141. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.1291560> (дата звернення: 19.05.2025).

14. Ісаєв А. М. Право власності на гроші. Право України. 2021. № 5. С. 119–134. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prukr_2021_5_10 (дата звернення: 19.05.2025).

15. Про платіжні послуги: Закон України від 30.06.2021 № 1591-IX : станом на 1 січ. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20#Text> (дата звернення: 19.05.2025).

16. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121-III: станом на 10 січ. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text> (дата звернення: 20.05.2025).

17. Шимон С. Безготівкові гроші як об'єкти цивільних прав (замітки до наукової дискусії). Юридична Україна. 2015. № 7–8. С. 47–52. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urykr_2015_7-8_10 (дата звернення: 20.05.2025).

18. Савченко Є. Ю. Використання віртуальних активів в якості засобу платежу. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. № 8. С. 105–112. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-8/22> (дата звернення: 22.05.2025).

19. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар: пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій України, науковців, фахівців. Т. 10: Кредитні та розрахункові зобов'язання. Договір комерційної концесії. Договір про спільну діяльність / І.В. Спасибо-Фатєєва, В.І. Крат, О.П. Печений та ін.; за ред. проф. І.В. Спасибо-Фатєєвої. Х.: Право, 2015. 496 с. (Серія «Коментарі та аналітика»).

20. Науковий висновок щодо нарахування процентів за користування кредитом. Верховний Суд України. Київ, 2023. 15 с. URL: <https://surl.li/tvxbka> (дата звернення: 20.05.2025).

